

CONSIDERAȚII ASUPRA UNOR MAGHIARISME CULTE ÎN VECHILE TRADUCERI ROMÂNEȘTI

1. Vechile traduceri românești cuprind, voit sau involuntar, o serie de împrumuturi maghiare, unele populare, cunoscute deja uzului vorbit, altele culte, pătrunse tocmai în și prin aceste texte. Ne referim îndeosebi la traduceri românești efectuate după originale maghiare (FRAG. TOD., MO, PO), întrucât, în aceste cazuri, există posibilitatea de a verifica, pe loc, proveniența împrumutului, confruntându-l cu etimonul din textul-sursă. Firește, pătrunderea livrescă a unui termen românesc nu se poate susține sprijinit exclusiv pe argumentul coincidenței împrumutului românesc cu etimonul maghiar. În fapt, dovezi cu o mai mare valoare probatorie sunt cele furnizate de textele neliterare (actele oficiale, respectiv documentele private), din moment ce acestea consemnează cel mai fidel aspectul vorbit, respectiv uzul popular regional¹. Elementele lexicale cărturărești constituie un material lingvistic extrem de util pentru studiul contactelor lingvistice româno-maghiare, pe de o parte, și pentru configurarea influenței maghiare, pe de altă parte. Însă delimitarea acestora de cealaltă categorie de împrumuturi² este uneori destul de anevoioasă, din motive care se vor arăta mai jos.

2. **Maghiarisme culte.** În principiu, printre termenii culți de origine maghiară, introduși în urma traducerii de texte religioase, în special după originale maghiare, pot fi menționați: *a aldovani*, *a aldui*, *alnic*, *amen*, *batâr*, *berc*, *gheman*, *giolgiu*, *jemblă*, *joltar*, *lepiniu*, *mereu*, *nașfă*, *nemzet*, *pint*, *rudă*, *sicluf*, *siriu*, *a su-cui*, *șinor*, *uluită* și *a vândăgi*, cu toate că nu este exclus ca unele dintre aceste

¹ Astfel, maghiarismele care cunosc atestări izolate sau reduse la un număr de texte (traduse) românești afiliate, dar care au fost notate și în scrieri neliterare contemporane, au avut cel mai probabil o circulație și în graiul viu al poporului. Spre exemplu, verbul *a bintătui* este un împrumut specific textelor calvino-românești din secolele XVI–XVII, cu o repartiție în Banat–Hunedoara (Pamfil 1958, p. 237). Acesta este atestat în PO (*Ex.*, 21, 20), der. *nebintătuut* în MO (249^v/21–250^v/1), unde se datorează însă originalului. În secolul următor, el este notat la bănățeanul Fogarasi (în *Catehism*) și în *Sicriul de aur* (Gheție 1982, p. 25–26). Cu toate acestea, în limba română veche cuvântul era cunoscut în graiurile vii din Banat și Transilvania, fiind notat și în scrisori și în documente ardelenese. Astăzi el este înregistrat în unele zone din Transilvania (cf. DA, s.v.), unde întâlnim și forma *bintiți* (LEX. REG., I, p. 68; Gheție–Mareș 1974, p. 270).

² De cele mai multe ori împrumuturile maghiare populare sunt listate laolaltă cu cele culte, distincția între ele neconstituind o preocupare specială a cercetătorilor. Spre exemplu, în volumul de studii dedicat PO, lista împrumuturilor maghiare din text, cu toate că reprezintă o contribuție notabilă, debutează cu o formulare mai puțin fericită: „Urmează prezentarea [...] cuvintelor *împrumutate din textul maghiar* de către traducătorii români” (Arvinte–Gafton 2007, p. 384). Prin definiție, acestea s-ar califica drept maghiarisme culte, însă nu toate dintre cele enumerate acolo sunt elemente livrești.

maghiarisme să fi avut o circulație, chiar și restrânsă, în graiul viu al poporului din regiunile unde pot fi localizate textele care le vehiculează.

2.1. a aldovani ‘a (se) sacrifica, a (se) jertfi’ (< mgh. *áldoz-ni* ‘exsacritico’, ‘opferii’, MNYSZ; cf. scr. *aldovanje*, Densusianu, ILR, II, p. 342, dar, mai probabil, din forma flexionară mgh. *áldván*, cf. și CADE s.v. *aldui*, SD s.v. *alduiésc*; cf. Pamfil 1958, p. 234; cf. EWUR, p. 64), cu o singură atestare cunoscută până în prezent, apărând într-o glosă marginală, în: *Mielul paștilor noastre Hs. cine drept noi se-au aldovănit* (PO, *Ex.*, 12 – cf. mgh. *aldosztatot*). Termenul nu a fost consemnat nici în texte ulterioare și nici nu circulă în zilele noastre (Gheție–Mareș 1974, p. 264).

2.2. a aldui ‘a binecuvânta’ (der. rom. < mgh. *áld* ‘offero, benedico, laudo’, MNYSZ, + *-ui*; cf. Mândrescu 1892, p. 34; EWUR, p. 64–65), atestat în FRAG. TOD.: *În tot lucrul tău pădzească tine cel mare domnul și te alduiască unde vei îmbla în numele lui* (4^r/11, cu ortografia maghiară *alduyaszke*); adj. *alduit(ă)* în textul *Începătură de nuiale* din CB: *Alduită ești [...], că plină ești de miloste Domnului cu tine și ești alduită întru toate doamnele [...]* (443/9) și în FRAG. TOD.: *Alduit fi<i>, tată doamne, dulce roditor* (3^r/23). Maghiarismul are o repartiție bănățeană-hunedoreană, circulând și azi în aceste graiuri. El se regăsește și în Moldova, unde, sub influența lui *a altoi*, are sensul ‘a croi, a aplica o lovitură’, cf. CADE, s.v. *aldui*, cf. SD, s.v. *alduiesc*.

2.3. alnic ‘viclean’, ‘șiret’, ‘perfid’ (< mgh. *álnok* ‘astutus, versutus, versipellis, furtivus, malitiosus’, MNYSZ, cu înlocuirea, pe teren românesc, a sufixului mgh. *-nok* cu cel rom. *-nic*; cf. EWUR, p. 71), cu o singură ocurență în PO: *Și șarpele era mai alnic de toate jigăniile pământului* (*Gen.*, 3, 1); unde vezi și der. *alnicie* ‘viclenie’ în: *Răspunseră [...] cu alnicie prence cum pre soro-sa pre Dina o rușinase* (*Gen.*, 34, 13 – cf. *alnakul*)³. Ungurismul are o răspândire destul de limitată în limba română veche, cunoscând aceeași repartiție și în secolul următor, figurând în texte de influență calvină, precum *Sicriul de aur* sau *Psaltirea* lui Viski (Drăganu 1929–1930, p. 246, cf. și DLRLV, s.v.). Răspândirea actuală se limitează la regiunile din jurul Mureșului (Pamfil 1958, p. 235; Gheție–Mareș 1974, p. 266).

2.4. amen ‘amin’ (< mgh. *ámen* ‘id.’ < lat. sau direct din lat. lit. *amen*, cf. Ion Gheție, *Studiu lingvistic* la FRAG. TOD., p. 325) este notat doar în FRAG. TOD.: *Laudă-ți fie tatălui Domnezeu și fiului alduit, domnului Iesus, duhului svînt Domnezeu, pînă-n vecie. Amen.* (4^v/17), accidental, probabil, sub influența textului maghiar întrebuintat.

2.5. batâr, conj., adv. ‘fie’, ‘bine’, ‘măcar’, ‘cel puțin’, ‘barem’, ‘cu toate că’ (< mgh. *bátor* din expr. *ám-bátor* ‘esto, sane, quamvis’ ~ *ám-bár*, MNYSZ; cf. Mândrescu 1892, p. 39–40; cf. EWUR, p. 96–97) apare în PO, urmând modelul de expresie ungurească și alături de un alt împrumut maghiar, în: *Ni, batâr, așa să fie cum dzici* (*Gen.*, 30, 34 – cf. mgh. *Am bator*)⁴. Vezi și CADE, s.v., SD, s.v. *batâr*. Sub forma *batîr*, el se regăsește și în secolul următor: conj. ‘deși’, ‘cu toate că’,

³ Ca termen „literar regional” (pentru concept vezi DLRLV, p. 7–17), derivatul *alnicie* figurează și în secolul următor în texte de proveniență bănățeană, crișeană și sud-vest transilvăneană (*ibidem*, s.v.).

⁴ În alt loc, pentru etimonul maghiar avem corespondentul rom. *bine-i zău* (*Ex.*, 10, 10).

‘măcar că’ în Crișana, Transilvania de sud-vest și în Transilvania de nord; iar adv. ‘măcar’, ‘cel puțin’, ‘barem’ și în Banat (DLRLV, s.v.).

2.6. *berc* ‘pădurice’, ‘dumbravă’, ‘crâng’ (< mgh. *berek* ‘nemus, saltus’, ‘lucus’, MNYSZ; cf. Densusianu, ILR, II, p. 343; Mândrescu 1892, nu-l înregistrează; cf. EWUR, *bărc*, p. 102–103; cf. Arvinte–Gafton 2007, p. 384), apare la pl., în: *Însă preastoalele acelora zdrobeaște [!] și bozii lor fringe și bercurele lor taie* (Ex., 34, 13 – cf. mgh. *Berkeket*). Vezi și varianta *bărc* în SD. Pentru concept vezi și *desiș*, în Gafton 2005, p. 78–79. Azi, în graiurile populare ardelenesti se găsește cu sensul ‘tufiș, dumbravă, pădurice, lăstar, huciu, hucaș’, cf. DA s.v.

2.7. *fileariu* ‘filer, dinar, ban’ (< mgh. *fillér*, cf. Densusianu, ILR, II, p. 343; cf. EWUR, p. 339) este consemnat la Coresi, în CT și în CC₁. Etimonul unguresc provine din germ. *Vierer* [‘fîrer’], cf. Totfalusi, s.v. Vezi și CADE, SD, s.v. *fîler*.

2.8. *gheman* ‘diamant’ (< mgh. *gyémánt* ‘adamas, diamant’, MNYSZ; cf. EWUR, *ghemant*, p. 376) apare doar în PO, ca parte a unei enumerații, în: *În al doilea rînd fie carmel, safir și gheman* (Ex., 28, 18 – cf. mgh. *Gemāt*, cf. lat. *iaspis*), *Carmen, safir și gheman* (Ex., 39, 11 – cf. mgh. *Gemant*)⁵. CADE, SD nu-l înregistrează.

2.9. *giolgiu* ‘pânză fină’, (< mgh. *gyolcs* ‘sindon, tela linea mundissima’, ‘tela polita’, MNYSZ; cf. Mândrescu 1892, p. 158; cf. EWUR, *giulgi*, p. 385–386), înregistrat într-un singur loc în PO, în: *Fă lor den giolgiu și cămășui* (Ex., 28, 42 – cf. mgh. *gyolch*). Vezi în CADE, s.v. *giulgiu*.

2.10. *jemblă* ‘pâine albă’ (< mgh. *zsemle, zsemlye* ‘simila’, ‘semmel’, ‘panis similagineus’, MNYSZ, vezi și forma *semlye*; cf. EWUR, *jimblă*, p. 479–480) notat la forma de pl. *jemble*, în PO: [...] *grăbeaște-te și meastecă trei măsurî de făină de jemble și coace pîine* (Gen., 18, 6 – cf. mgh. *semlye*, cf. lat. *similae*), [...] *și așa era ca sămînța corneandului albă și ca nește jemble îndulcîță cu miiare* (Ex., 16, 31), cu varianta fonetică *jimble* în: *fănină de jimble* (Ex., 29, 40). Vezi CADE, SD, s.v. *jimblă*.

2.11. *joltar* ‘psaltire’ (< mgh. *zsoltár* ‘id.’; cf. Densusianu, ILR, II, p. 344; cf. EWUR, p. 482; vezi și Ion Gheție, *Studiu lingvistic* la FRAG. TOD., p. 325), cu atestare numai în FRAG. TOD.: *Svînt David scrie în joltaru<l> lui* (4^r/13, scris *soltar*), probabil prin influența textului maghiar. Ulterior, se înregistrează și în alte versiuni ale *Cărții de cântece* (vezi la Agyagfalvi, la Viski, cf. EWUR, p. 482, cf. DLRLV, s.v.).

2.12. *lepiniu* ‘lipie’, ‘pâine rotundă și turtită, făcută din cocă fără aluat’ (< mgh. *lepény* ‘polenta, laganum, artolaganus, tracta panis’, MNYSZ, srb. *lepina*,

⁵ Forma românească putea rezulta în urma unei asocieri greșite cu desinența acuzativului unguresc *-t*. Un caz asemănător îl poate constitui termenul subliniat din secvența „o fântână ce iaste lângă Saru” (Gen., 16, 7), unde forma numelui propriu se datorează eliminării desinenței de acuzativ, deși forma ungurească nu rezultă din *Saru* + *-t*, ci este un compus: *Sar* (cf. lat. *Sur*) + *ut* ‘drum’ (PO 1925, p. XLIV). În alte situații, traducătorii împrumută forme desinențiale, cum se întâmplă în cazul lui *Ananimot, Leabimot, Ludimot* (Gen., 10, 13). De altminteri, derivarea dintr-o formă flexionară ungurească se întâlnește și la unele împrumuturi populare, precum la adjectivul *tărcat* ‘pestriț’, care decurge din ung. *tarka* + desinența acuzativului (*-á*)*t*, preluat, probabil, din fluxul vorbirii.

lèpinja, ceh. *lepenĭ*; cf. EWUR, *lipiu*, p. 503–504) este înregistrat în PO: *Pîine adzimă cu oleiu mestecată pogace și cu uleiu uns lepiniu de adzimă* (Ex., 29, 2 – cf. mgh. *lepént*), unde vezi și var. *lepiu* în: *Ia o pită, o pogace cu uleiu și un lepiu den coșnița adzimelor* (Ex., 29, 23). Vezi CADE, SD, s.v. *lipie*, *lipină*.

2.13. mereu ‘(despre aur) curat’, ‘pur’, ‘autentic’, ‘nealterat’, ‘întreg’ (< mgh. *merő* ‘solidus’, ‘merus’, ‘porsus, plane, penitus’, MNYSZ; cf. EWUR, p. 529; cf. și Arvinte–Gafton, p. 388), cu o singură ocurență în PO: *Și tot acest lucru dentreg și mereu aur era* (Ex., 37, 22 – cf. mgh. *merő*)⁶. În secolul următor, termenul se înregistrează în Moldova, cu sensurile ‘fix’ și ‘unitar, nediferențiat, omogen’ (DLRLV, s.v.)⁷. Vezi și CADE, s.v. *mereu* 1 adj., SD, s.v. *meréű*, *-éie*.

2.14. nașfă ‘legătură’, ‘podoabă (la îmbrăcăminte)’, ‘bijuterie’ (Densusianu, ILR, II, p. 344 < mgh. *násfa* ‘inauris’, MNYSZ; Mândrescu 1892, EWUR, nu-l înregistrează; cf. și Arvinte–Gafton, p. 388), notat numai în PO, la pl. *nașfe*, în: *Fă și doo nașfe și doo lanțure den curat aur* (Ex., 28, 13), *Aduseră [...] cercei, ineale, nașfe și tot fealiul de făpturi de aur* (Ex., 35, 2), *doo nașfe de aur* (Ex., 39, 16). Etimonul *násphát* se găsește ceva mai înainte, sub *Gen.*, 24, 22.

2.15. nemzet ‘neam, popor, națiune’, ‘seminție’ (< mgh. *nemzet* ‘id.’; cf. Densusianu, ILR, II, p. 344; cf. EWUR, p. 566), cu o singură atestare în FRAG. TOD.: *Ni să lăudați pre domnul toate nemzeturile* (4^v/10), probabil, sub influența textului-sursă maghiar. În secolul următor, termenul cunoaște și variantele *neamzat*, *nemzat*, *nemzeat*, fiind atestat în texte românești din Banat, Crișana și Transilvania de sud-vest (DLRLV, s.v.). CADE, SD nu-l înregistrează.

2.16. pint ‘unitate de măsură pentru lichide’, ‘hin’, ‘cană’ (< mgh. *pint* ‘pinta, mass’, MNYSZ < lat. med. *pinta*; germ. *Pinte*, *Pint*; cf. EWUR, p. 613), înregistrat doar în PO: *și un pint de uleiu de lemn* (Ex., 30, 24 – cf. mgh. *Hin*, cf. lat.

⁶ Etimonul său apare, de fapt, mai înainte, într-o glosă marginală (Ex., 25, 11) unde se și dă explicația sintagmei: „*merő arany – Az az semmi forrasztas ne essec benne* („mereu aur – Fără a fi sudată în vreun loc”, trad. n.). Mai frecvent, corespondentul românesc este *curat aur* sau *întreg aur*.

⁷ De altfel, termenul a ridicat unele probleme de etimologie, datorită distanței dintre sensul etimologic adjectival și cel actual adverbial ‘continuu’. Această distanță nu constituie însă o prăpastie de netrecut. Sensul adverbului românesc putea fi dezvoltat, fără probleme, pe terenul limbii române, având la bază adjectivul de origine ungurească. Astfel, potrivit schimbărilor fonetice specifice împrumuturilor maghiare, adjectivul *merő* ‘tare, rigid, imobil’, dar și ‘curat’ a dat în limba română forma *mereu*. Pe lângă sensul etimologic, atestat în PO, în limba română s-au dezvoltat și alte înțelesuri ale adjectivului *mereu*. Astfel, termenul se întrebuințează: 1. (referitor la copaci, lemn) cu înțelesul ‘nedespicat, drept, neretezat, întreg’ (cf. SD, s.v.); 2. (pod) *mereu* ‘lung, continuu, fix, stabil, rezistent’, în opoziție cu *podul plutitor*, spre exemplu (cf. CADE, s.v.); 3. (referitor la codri) ‘continuu, întins, imens’ (cf. SD, s.v.). Ideea ‘continuu, fără întrerupere’ este comună tuturor contextelor menționate. Trecerea, prin polarizare, de la acest sens adjectival general ‘care se extinde în spațiu’ la înțelesul ‘care durează în timp’ pe care îl are adverbul se prezintă, astfel, perfect de înțeles. Așadar, atât formal, cât și semantic, adj. *mereu* decurge perfect din mgh. *merő*, dezvoltând și unele sensuri noi față de etimon, iar folosirea adverbială temporală constituie o operație sintactică, realizată pe terenul limbii române abia la începutul secolului al XIX-lea (Pașca 1943, p. 317).

hin). Termenul cunoaște o repartizare bănățeană, fiind atestat și în secolul următor (DLRLV, s.v.). CADE, SD nu-l înregistrează.

2.17. rudă ‘prăjină’, ‘oiște’ (< mgh. *rúd* ‘pertica, paxillus, temo’, ‘vectis, phalanga, palanga’, ‘transtillum, stange’, MNYSZ; cf. EWUR, p. 676–677), atestat numai în PO: *Și polei cu aur scîndurile, rudele încă le polei* (*Ex.*, 36, 34 – cf. mgh. *rudakat*)⁸. Vezi și CADE, SD, s.v. *rud*, *rudă* 2. Astăzi se mai aude în Transilvania unde se atestă și sensul ‘prăjină adăugată la căruță ca să se înhame încă un cal’ (cf. SD, s.v.) și mai rar în Moldova cu sensul ‘prăjină de întins hainele (în casele țărănești)’ (cf. CADE, s.v.). În Banat cuvântul are sensul ‘oiște’ (Pamfil 1958, p. 240).

2.18. siclus ‘veche monedă evreiască’⁹ (< mgh. *siklus* < lat. *siclus*; cf. EWUR, p. 726–727) are ocurență doar în PO: *Luo acel bărbat un cercel de aur, care cumpăniia giumătate de siclus și doao podoabe a mînurilor pre mînule ei, care 10 siclus de aur cumpăniia* (*Gen.*, 24, 22 – cf. mgh. *syclus*, cf. lat. *siclos*), unde vezi și var. *șicluși*, *siclus*, *siclus*, *sicloș*. CADE, SD nu-l înregistrează.

2.19. siriu ‘unealtă’, ‘instrument’, ‘mijloc, leac’, ‘sculă’, ‘armă’ (cf. Densusianu, ILR, II, p. 345 < mgh. *szer*, în special din compusul *szer-szám* ‘instrumentum, machina, utensile’, MNYSZ; cf. EWUR, *siri* 1, p. 698–699) este notat cu câteva ocurențe în PO: *Ia, derept acea, siriul tău, cucura, arcu și pasă la cîmp și prinde vînat mie* (*Gen.*, 27, 3 – cf. mgh. *szerszam*, cf. lat. *arma*), la pl. art. *siriurele* (*Ex.*, 27, 19)¹⁰. CADE, SD nu-l înregistrează. Termenul nu a avut, probabil, circulație largă în graiul viu al poporului, astăzi fiind dispărut (Pamfil, 1958, p. 24). Sub forma *sir* (< mgh. *szer*), acesta se regăsește și în secolul următor în Banat și Transilvania de sud-vest, unde vezi și sensul specializat ‘instrument muzical’ (DLRLV, s.v.).

2.20. a sucui ‘a obișnui’, ‘a avea obiceiul să...’ (cf. Densusianu, ILR, II, p. 345 < mgh. *szok-ik*, *szok-ni* ‘consvesco’, MNYSZ; cf. EWUR, p. 709–710) este un împrumut puțin cunoscut în limba română veche, atestat doar în graiurile bănățene-hunedorene, înregistrat doar în PO: *Cum omul cu priiatnicul său au sucuit a grăi* (*Ex.*, 33, 11 – cf. mgh. *szokot*). În secolul următor, termenul cunoaște o repartizare bănățeană, crișeană și sud-vest transilvăneană, fiind regăsit și în variantele *soclui*, *suclui*, având și câteva derivate: *sucă*, *sucluitură* ‘obicei’, *sucuit* ‘obișnuit’ (DLRLV, s.v.). Astăzi se mai aude regional în Transilvania, mai cu seamă în graiul din Bihor (cf. ALR, II, h. 140; Pamfil 1958, p. 241). CADE, SD nu-l înregistrează.

2.21. șinor ‘cordon’, ‘laț’, ‘șiret’, ‘șnur’ (< mgh. *sinór*, *zsinór* ‘chorda, taenia’, ‘schnur’, MNYSZ; cf. EWUR, p. 729–730), atestat în PO, în sintagma *șinor*

⁸ Etimonul apare și anterior în versiunea ungurească, tradus în română prin *prăjine* (*Ex.*, 26, 29).

⁹ Sensul este explicat într-o notă marginală a versiunii maghiare, în *Gen.*, 23: „*Syklus, ezüst penznec neme vant a Sidoknal*” („*Siclus, monedă de argint a evreilor*”, trad. n.), alături de alte precizări care lipsesc din traducerea românească.

¹⁰ În alte locuri, etimonul maghiar este tradus prin *unealtă* (*Ex.*, 31, 9) sau prin *fătpuri de aur* (*Ex.*, 35, 22).

de mătase: *Și leagă aceia cu șinor de mătase galbină* (Ex., 28, 37 – cf. mgh. *sinor*). Vezi și var. *șinor* în CADE, SD, s.v. *șnur*.

2.22. uluită ‘mărturisire, exprimare’ (< mgh. *vallani*, cf. Densusianu, ILR, II, p. 345; cf. Ion Gheție, *Studiu lingvistic* la FRAG. TOD., p. 325; cf. EWUR, p. 828–829, s.v. *a ului*), înregistrat în FRAG. TOD., în: *A duhului svîntu dă-ne darurile, pre uluită dă-ne hrăborie* (2^r/21), datorându-se sursei maghiare. Verbul *a ului* ‘a mărturisi credința’ se găsește în MO (255^v/6), iar termenul se înregistrează în texte bănățene și mai târziu (cf. Gheție 1982, p. 32). Astfel, sensul ‘a mărturisi’ este atestat în Banat, Crișana și în Transilvania de sud-vest, iar înțelesul ‘a cerceta’ în Banat (DLRLV, s.v.). De asemenea, verbul cunoaște și derivate: *uluit*, *uluitură*, cu var. *oluit*, *oluitor* (cf. *ibidem*).

2.23. a vândăgi ‘a trage’, ‘a smuci încolo și încoace’, ‘a hărțui, a sâcâi’ (cf. Densusianu, ILR, II, p. 345 < mgh. *vondogál* ‘tracto, wiederholt ziehen’, MNYSZ; cf. Pamfil 1958, p. 241; EWUR, p. 845; etimologie reluată și în Arvinte–Gafton 2007, p. 390), atestat cu sensul ‘a precipita, a arunca’, ‘a împresura’ doar în PO, în: „*Și vândăgindu-i pre ei Domnedzeu înecă-i în mijloc de unde*” (Ex., 14, 27), probabil cu circulație restrânsă în graiul bănățenilor.

3. Probleme de delimitare. În principiu, împrumuturile livrești se pot diferenția de cele populare pe baza unor criterii formale, precum: *modalitatea de pătrundere în limbă, cadrul de funcționare, eventual nivelul de adaptare*. Însă nu în toate cazurile se poate opera o delimitare tranșantă, cu atât mai mult cu cât, pentru epoca veche, există relativ puține dovezi probatorii.

3.1. Modul de pătrundere. Spre deosebire de ungurismele populare, care sunt rezultatul conviețuirii îndelungate, produse, așadar, prin contacte vii și vehiculate pe cale orală, maghiarismele culte au cunoscut o pătrundere livrescă. De cele mai multe ori, ele apar, ca soluții de traducere, impuse de conținutul textului, unele fiind reținute și în alte texte românești, aflate în filiație directă sau nu. Pe de altă parte, elementele lexicale livrești se diferențiază și între ele, în funcție de originea etimoanelor. Astfel, o parte a termenilor cărturărești a fost preluată din maghiara vorbită, pe când neologismele savante aparțin, de fapt, terminologiei bisericești, la proces participând, astfel, și unele dintre limbile din care s-a tradus *Biblia*.

3.1.1. În cazul elementelor culte împrumutate dintr-o variantă teritorială a maghiarei vorbite, delimitarea a ceea ce se datorează originalului maghiar de ceea ce aparține autorului cunoscător de maghiară, sau unor obișnuințe, respectiv norme specifice zonei – influențate de maghiară –, este mai degrabă dificil de făcut, uneori chiar imposibil.

Printre indiciile care pot arăta caracterul popular, respectiv cult al unui termen de origine maghiară se pot menționa: prezența sau absența etimonului unguresc acolo unde se înregistrează împrumutul, repartizarea ulterioară a acestuia din urmă, precum și productivitatea lui. Valoare probatorie absolută nu are niciunul dintre aceste indicii, însă probabilitatea crește dacă rezultatele obținute în cazul fiecăruia în parte coincid. Spre exemplu, acei termeni care în textul românesc apar

drept o replică imediată și coprezentă a etimonului unguresc, nu cunosc o repartiție ulterioară, fie și restrânsă, aproape exclusiv, în texte afiliate, respectiv se prezintă neproductive, au cunoscut, cel mai probabil, o pătrundere livrescă.

Majoritatea maghiarismelor culte sunt introduse în același loc ca și corespondentele lor ungurești din textul-sursă, fiind specifice textelor calvino-românești din zona Banat–Hunedoara și cunosc relativ puține derivate și puține forme flexionare, funcționalitatea lor limitându-se la o singură secvență a textului românesc: aceea în care ele apar. Există însă și câteva cazuri mai speciale care pun la grea încercare aplicabilitatea criteriilor enunțate.

Un asemenea caz interesant îl reprezintă **a aldui**, care s-a putut generaliza în urma întrebuirii lui în textele calvino-românești din Ardeal și Banat¹¹, pătrunzând și în graiurile românești vii din aceste regiuni, unde se păstrează până astăzi (Pamfil 1958, p. 234). Însă nu este exclus nici ca acesta să fi pornit din mediul popular (Gafton 2001, p. 241). Relativa consecvență cu care acesta se întrebuițează în textele menționate poate reflecta o circulație premergătoare, pe cale orală, de unde să fi fost pătruns în limba cultă. Într-un mod asemănător se prezintă și situația lui (**a**) **aldovani**, care, sub această formă, se înregistrează numai în PO. Este de remarcat însă faptul că termenul are o temă (< mgh. *áld-*) destul de productivă, fiind regăsită și în alte împrumuturi maghiare (vezi rom. *aldămaș* < mgh. *áldomás* < mgh. *áld*), cunoscând și derivate românești, unele aparținând și astăzi încă graiurilor populare (vezi *a aldui*, *alduială*, cf. SD, s.v.)¹². Viabilitatea temei poate indica o anumită vechime a acesteia în limba română, deci și o posibilă preluare a ei de către limba vie. Astfel, cu toate că forma în discuție se datorează, probabil, sursei maghiare, nu este exclus ca verbul să fi fost cunoscut traducătorului din graiul său regional¹³.

O altă situație specială o constituie **berc**, care a pătruns în graiul românilor din Transilvania și Banat destul de devreme, acesta fiind atestat în toponime și onomastică, dar și în documente slavo-române din Țara Românească din secolul al XVI-lea (Pamfil 1958, p. 236). Termenul putea fi cunoscut traducătorilor și din alte medii decât textul-sursă. Cu toate acestea, maghiarismul se întrebuițează, cel mai probabil, în PO sub influența versiunii maghiare a textului biblic, unde este notat și etimonul său. Oarecum asemănător este și cazul lui **giolgiu** care, cu toate că este posibil să fi avut curs și în uzul vorbit – unde apare în zilele noastre, cunoscând și alte

¹¹ În secolul al XVI-lea notat în *Fragmentul Todorescu* și în CC₁, fiind reținut și în secolul următor, cu o repartiție în Banat, Crișana și în Transilvania de sud-vest (DLRLV, s.v.), atestat, printre altele, în *Anonymus Caransebesiensis* (DVL, 146, 147, p. 72; Gheție 1975, p. 362), în *Cartea de cântece* a lui Gergely Sándor de Agyagfalva, în *Psaltirea* lui Viski și în *Sicriul de aur* (Gheție 1982, p. 24, *idem*, *Studiu filologic* la FRAG. TOD., p. 275).

¹² În secolele al XVII-lea – al XVIII-lea, derivatul *alduială* cunoaște o repartiție în Transilvania de sud-vest, iar *alduitură* ‘binecuvântare’ în Banat și Crișana (DLRLV, s.v.).

¹³ De altminteri, Viorica Pamfil îl discută printre elementele regionale în lexiconul PO (Pamfil 1958, p. 234).

variante fonetice (vezi *jolj*, în Transilvania, cf. SD) –, în secolul al XVI-lea, este atestat sporadic în PO. Un indiciu care poate arăta proveniența livrescă a termenului este faptul că acesta redă perfect mgh. *gyolch* din textul maghiar.

Existența etimonului maghiar în textul de tradus poate indica pătrunderea cultă a împrumutului în limba română însă nu în mod absolut necesar. Altfel spus, în anumite cazuri, concurența etimonului și a împrumutului reîntărește doar un termen, eventual, deja aflat în uz. În acest caz, introducerea maghiarismului în acea secvență nu reprezintă o constrângere datorată textului-sursă, ci o opțiune a traducătorului, o alegere la fel de firească ca și aceea făcută în cazul oricărui alt element din vocabularul activ al unui vorbitor. Pe de altă parte, există și unele situații în care etimonul maghiar este prezent în textul maghiar, dar acesta se notează în alt loc decât împrumutul introdus în română. Acest fapt poate constitui un indiciu în favoarea statutului de element popular al termenului românesc, nefiind însă un lucru cert, întrucât mintea traducătorului este capabilă de a reține, pe parcursul traducerii, date pe care, ulterior, le poate întrebuița independent de textul-sursă. În acest caz, caracterul cult al termenului se poate motiva prin apariția sa izolată.

În această situație se află, de pildă, *nasfă*, care se întrebuițează relativ independent de versiunea maghiară a textului biblic, întrucât acesta nu este un reflex imediat al textului-sursă, corespunzând, de cele mai multe ori, mgh. *boglar* ‘podoabă’. Pentru prima dată, etimonul mgh. *násphát* apare în *Gen.*, 24, 22, unde este însă tradus prin *cercel de aur*, ceea ce poate fi un indiciu că termenul a fost, eventual, cunoscut în graiurile bănățene-hunedorene, cu toate că nu se înregistrează în niciun alt text.

În mod asemănător, *a vândăgi* putea să fi avut o circulație restrânsă în graiul vorbit de românii bănățeni (Pamfil, 1958, p. 241), din moment ce etimonul său unguresc nu se găsește în același loc cu termenul românesc, cel din urmă corespunzând, în text, secvenței maghiare: „*szoritabe öket az WR*”. Însă faptul că acesta nu este notat în niciun alt text din epocă și nici nu cunoaște circulație în limba actuală (Dimitrescu 1973, p. 67) face mai plauzibilă clasificarea lui printre elementele culte.

Ceva mai complex se prezintă situația lui *alnic*, care, adjectival, apare independent de versiunea maghiară, caz în care redă mgh. *rauazb*. Derivatului substantival al acestuia, însă, *alnicie*, îi corespunde etimonului mgh. *alnakul* (‘captios’, ‘cu răutate’, MNYSZ). Pornind de la considerentul că termenul cunoaște o întrebuințare relativ liberă de textul-sursă, se poate presupune și o răspândire – chiar dacă limitată – în graiul viu bănățean-hunedorean (cf. și Pamfil 1958, p. 227).

3.1.2. Într-o altă clasă pot fi discutate neologismele savante care aparțin terminologiei ebraice și grecești a *Bibliei*, pe care traducătorii le-au putut prelua, uneori fără nicio modificare, din textul maghiar. În această situație se află, de pildă,

*amen*¹⁴ și *joltar*¹⁵, a căror prezență se motivează ca o replică imediată la textul de tradus. Însă acestea nu răspund unor nevoi reale, limba română având termeni pentru ceea ce denumesc aceste maghiarisme. Prezența lor s-ar putea explica fie prin traducătorul bilingv în vorbirea căruia cele două sisteme lingvistice prezintă întrepătrunderi atât de pronunțate încât acesta nu a mai simțit nevoia de a le înlocui cu corespondentele lor românești¹⁶, fie prin norma regională, puternic influențată de maghiară și care acceptă asemenea forme. Pe de altă parte, acestea pot reflecta și o anumită obișnuință cu terminologia liturgică maghiară, deprindere care, în cazul lui *joltar*, de pildă, cunoaște și concretizări ulterioare, acesta fiind găsit și în cărțile de cântece din secolul al XVII-lea.

În rândul neologismelor savante se poate număra și *pint*, care corespunde în text mgh. *Hin*, cf. lat. *hin*. Termenul românesc preia forma ungurească care provine din lat. *pincta*¹⁷, pătruns în maghiară prin mediere franceză *pinte* și germană veche *Pinte*, *Pint* (cf. Totfalusi, s.v.). În același text, într-un alt loc, se păstrează forma *hin* (vezi *Ex.*, 29, 40: *hin de vin*).

Într-o situație specială se află *sicluș*, care a putut pătrunde în textul românesc fie direct din originalul maghiar (cf. *sichus*), fie din izvorul latin (cf. *sichus*). În primul caz, împrumutul maghiar este preluat într-o formă care a supus deja unui tratament fonetic termenul latinesc. În cel de-al doilea caz, forma putea fi alterată de traducătorul familiarizat cu procedeul de transcriere ungurească, cf. și *teteluș* (PO 1925, p. XXXVII). În această situație din urmă, termenul maghiar joacă rolul unei medieri formale, ceea ce se constată, de altfel, și în cazul altor termeni savanți¹⁸.

3.2. Aria de răspândire. Maghiarismele culte nu au avut curs în graiul viu al poporului, iar aria lor de răspândire este și ea limitată. Acestea s-au răspândit, cel mai probabil, din zonele de contact direct între români și unguri, în special din acele

¹⁴ Etimonul maghiar este de origine ebraică (< *ámén*), pătruns în limba bisericească ungurească prin intermediu grecesc și latinesc (vezi Totfalusi, s.v.). Corespondentul românesc *amin* a cunoscut o intermediere slavă.

¹⁵ Etimonul maghiar este de origine grecească (< *pszalterion*), pătruns în maghiară prin intermediu latinesc (< *psalterium*) și nemțesc (< *Psalter*, *salter*) (cf. Totfalusi, s.v.). Termenul românesc echivalent *psalm* a pătruns prin intermediu slav.

¹⁶ Aceleași motivații ar putea avea și întrebuițarea cuvântului *nemzet*, preluat din maghiara vorbită.

¹⁷ Cel mai probabil, termenul latinesc s-a desprins din sintagma *pincta canna* ‘cană pictată’, care denumea un fel de ulcior care avea măsurile de capacitate pictate pe el (Totfalusi, s.v.).

¹⁸ Spre exemplu, în cazul termenilor românești *efa* și *gomer*. În *Ex.*, 16, 32–33 se precizează faptul că *gomerul* servește la măsurarea manei, după care se introduce termenul ierarhic superior, *efa*, în: *Gomerul iară a dzeacea parte de efa era* (*Ex.*, 16, 36). Corespondentele acestuia sunt: *epha*, în textul maghiar (*A Gomer kedig az Ephanac tizedic resze*), și *oephi* în versiunea latină (*Gomor autem decima pars est oephi*). Cu toate că propoziția pare să urmărească modelul latin (vezi topica), nu este exclus ca termenul în discuție să fi intrat în textul românesc mijlocit de cel maghiar, de care, de altfel, se apropie mai mult ca sonoritate. Este de remarcat și faptul că termenul nu este consemnat în niciun alt text din perioada în care se înscrie *Palia* (cf. INDICE XVI). Într-un mod asemănător, și termenul românesc *gomer*, pare să redea cuvântul maghiar *gomer* și nu cel latin *gomer*.

regiuni unde pot fi localizate traduceri românești efectuate după maghiară. Acei termeni culți care apar în texte aflate în relație de filiație prezintă mai puțin interes, întrucât ocurența lor se datorează unor motive relativ justificabile și lesne de înțeles. Astfel, în acest caz, dincolo de faptul că aceștia continuă o anumită tradiție textuală, fiind preluați din texte ale înaintașilor, ei se pot datora și unei norme regionale în care elementele unguerești nu sunt percepute ca fiind străine, ci aproape firești. În această situație se află maghiarismele culte provenite din zonele Banat–Hunedoara și care sunt atestate în texte calvino-românești. Mai interesant se prezintă însă acele cazuri, în care elementele culte apar într-un text din afara zonei de contact direct și care nici nu s-a tradus din maghiară. În această situație se află unele maghiarisme înregistrate (și) în texte coresiene, respectiv notate în CB. Cu toate că aceste elemente nemunteneste, la rândul lor, se explică, probabil, prin influența unor originale nordice, o curiozitate o poate reprezenta, totuși, faptul că acestea nu au fost eliminate sau înlocuite de autorul, tipograful sau revizorul textelor. Spre exemplu, reține atenția termenul *a otălmăzui* ‘a apăra’ (< mgh. *oltalmaz-ni*, dial. *ótalmaz-ni* ‘id.’; cf. Densusianu, ILR, II, p. 344; cf. EWUR, p. 582), înregistrat în MO și în CC₁¹⁹. Firește, prezența lui în aceste texte coresiene s-ar putea datora unor originale maghiare, așa cum s-a propus (Gheție–Mareș 1985, p. 239, 267), păstrarea lui de către revizorul atât de meticolos rămâne, totuși, de explicat. Mai multe întrebări ridică *hition* ‘slab, prăpădit’ (< mgh. *hitvány*, *hitván* ‘vilis, sublestus’; ‘gering, schwach, schlecht’, MNYSZ; cf. Mândrescu 1892, *hitioan*, p. 82; cf. EWUR, p. 431–432) care, în secolul al XVI-lea, este atestat în CB (*ICor.*, 6, 2). Acesta este identificabil în Transilvania de nord și Moldova (Gafton 2001, p. 244), ocurența lui în acest text fiind, așadar, mai puțin motivată. Într-un mod asemănător, întrebuițarea lui *a pesti* ‘a zăbovi, a întârzia’ (< mgh. *apaszt-a-ni*, cf. Drăganu 1929–1930, p. 249, cf. EWUR, s.v.), notat în CB²⁰ (*FA*, 20, 16) și în textele corespunzătoare din CV și CPR, poate prezenta interes. Pasajele în care se află oglindesc, probabil, efortul traducătorului de a reda cu exactitate unele înțelesuri (aici ‘a nu pierde timpul’) pe care le-a întâmpinat pe parcursul traducerii (Gafton 2001, p. 246). Uneori prezența unui maghiarism într-un text care aparține unei zone mai puțin influențate de maghiară poate reflecta existența, în epocă, a unei deprinderi de a utiliza elemente maghiare. Acesta poate fi cazul lui *a ilui* ‘a trăi’ (der. rom. < mgh. *él-ni*, cf. EWUR, p. 457), notat doar în CB (*Sp. la 2Ioan*)²¹, formă ce se înscrie în rândul verbelor cu sufixul *-ui*, marcă a celor de origine maghiară (Gafton 2001, p. 245).

Pe de altă parte, un împrumut cu statut popular într-o zonă de contact direct între români și maghiari poate să capete caracter cult într-o altă zonă, unde terme-

¹⁹ Cf. Gheție–Mareș 1985, p. 237. În secolul următor, sub forma *otalm* ‘defensio’, în DVL, 3062, p. 107; cf. și Popovici 1979, p. 253.

²⁰ Vezi și der. subst. *pesteală* ‘întârziere’ (CB, *FA*, 25, 17) și adv. *pestit* ‘încet’ (CB, *FA*, 27, 7).

²¹ În textul paralel din CP, contextul se redă prin: *Să nu primească neștine nece în casă*, față de: *A nu ilui neștene în casă* din CB.

nul în discuție nu este familiar uzului și, deci, a fost reținut în text din alte considerente decât acolo unde aparținea, eventual, normei regionale. Interesantă se prezintă, de pildă, situația lui *alcam* ‘viclenie, cursă, capacă’ (< mgh. *alkalm* ‘meșteșug, îndemânare’, *alkalmas* ‘habile adroite’, rom. *alcam* prin disimilarea lui *-l-*, cf. Mândrescu 1892, p. 32–33; cf. EWUR, p. 60–61) care, în secolul al XVI-lea, se găsește notat la Coresi, în *Apostolul* din 1566 și în CC₂ (173/30) (Gheție 1972, p. 152). Repartiția termenului cuprinde zone din Transilvania de nord (Gheție 1982, p. 362), în textul coresian datorându-se, probabil, influenței unor originale nordice. În secolul următor, *alcam* ‘ocazie, prilej’ (< mgh. *alkalom* ‘id.’) este atestat în Crișana (DLRLV, s.v.), iar în zilele noastre termenul este cunoscut în Sălaj, Bistrița-Năsăud, în jurul Turzii și al Maramureșului, unde, pe lângă sensul vechi ‘înșelăciune, viclenie’, se notează și sensurile derivate ‘apucătură, nod în vorbă, nod în fapte’, ‘vorbă de clacă, sfătoșenie’, ‘secret’. În Maramureș se înregistrează și der. *alcămos* ‘sfătos, bun de gură’, ‘prefăcut’ (cf. Densusianu, ILR, II, p. 538; cf. CADE, DA, EWUR, s.v.; cf. și Gheție 1972, p. 152).

3.3. Funcționalitate. Cum este firesc, maghiarismele culte funcționează exclusiv în cadrul unor texte scrise. Acestea sunt menite fie pentru a umple un gol conceptual, limba română neavând termeni corespondenți celor din textul-sursă, fie reflectă o anumită opțiune, acestea nefiind cu totul străine normei regionale și/sau culte. Unele dintre acestea reprezintă soluții de traducere momentane, adoptate prin forța unei constrângeri lingvistice, cu ocurențe izolate, limitându-se la un singur text. Altele sunt reluate și în texte ulterioare secolului al XVI-lea.

3.4. Nivelul de adaptare. O parte a maghiarismelor culte nu a necesitat adaptări formale deosebite, întrucât etimonul nu se caracterizează prin particularități morfonologice izbitor diferite de română (vezi *amen*, *berc*, *joltar*, *nemzet*, *pint*, *șinor*). În celelalte cazuri, termenii învățați au trecut, probabil, prin aceleași mecanisme adaptative ca și cele populare, înscriindu-se, conform principiului analogiei, în paradigme existente ale sistemului limbii române. Astfel, spre exemplu, termenii precum *nașfă*, *rudă* se alătură clasei nominale, de origine maghiară în *-ă*, etimologic în primul caz (cf. *alămojnă*, *beartă*, *ciurdă*, *dejmä*, *gazdă*, *majă*, *marhă*, *pildă*), respectiv „neetimologic” în al doilea (cf. *adămană*, *bardă*, *hasnă*, *holdă*, *ocă*, *samă*, *talpă*, *vamă*). Încadrarea fonetică respectă același principiu al regularizării paradigmelor și în cazul lui *meru* (cf. mgh. *feredő* > rom. *feredeu*).

Există și câteva situații, în care elementele culte sunt derivate pe terenul limbii române, precum cele cu sufixul verbal *-i*: *a aldovani*, *a vândăgi* sau *-ui*: *a aldui*, *a sucui*, respectiv cu sufixul de origine slavă *-nic*: *alnic*. Alteori, procesul de adaptare pare să nu fi fost finalizat nici măcar în diferitele întrebuințări ale autorului, termenul prezentând oscilații formale. Uneori acestea se datorează împrumutării spontane, autorul încercând să dea un răspuns imediat la o dificultate de traducere. În acest caz se află, de pildă, *siclus*, cu numeroase variante fonetice în textul PO. Alteori nu este exclus nici ca aceste ezitări fonetice să reflecte variante regionale, având, eventual, circulație și în graiul viu. Acesta poate fi cazul lui *lepinuu*, care cunoaște, în PO, și varianta *lepiuu*. Faptul că acesta este înregistrat și în CC₂, sub

forma *lepiu* (cf. INDICE XVI, s.v.), precum și repartizarea ulterioară²² pot fi indicii care arată că acesta putea fi cunoscut în graiurile populare și în secolul al XVI-lea. Oarecum asemănător se prezintă și situația lui *jemble*, cu var. *jimble*²³.

4. Concluzii. Maghiarismele culte din secolul al XVI-lea nu au avut consecințe durabile asupra sistemului limbii române, multe fiind eliminate în secolele următoare. Însă lucrul acesta nu le privează semnificația pe care au avut-o, în epocă, în ceea ce privește edificarea limbii române liturgice vechi. Cu toate că numărul lor este relativ redus, cel puțin în comparație cu elementele livrești de origine slavă, de pildă, acestea reflectă o anumită familiarizare, în epocă, cu limba maghiară scrisă și vorbită, precum și o anumită obișnuință de a întrebuița termeni și surse maghiare sau din zone influențate de maghiară. Aceste elemente livrești au avut șanse, deși mai reduse, să capete o anumită circulație și în graiul viu tocmai datorită pătrunderii lor în discursul religios românesc vechi.

BIBLIOGRAFIE

A. Surse

- CB = *Codicele Bratul*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003 (ediția Alexandru Gafton).
- CC₁ = Coresi, *Tâlcul evangheliilor. Molitvenic rumânesc* (1567–1568), București, Editura Academiei Române, 1998 (*Cazania I*, ediția Vladimir Drimba).
- CC₂ = Coresi, *Carte cu învățătură* (1581), vol. I, București, Atelierele Grafice Socec & Co SA, 1914 (*Cazania a II-a*, ediția Sextil Pușcariu–Alexe Procopovici).
- CPR = Coresi, *Faptele Apostolilor* (cca 1566), în *Texte de limbă din secolul XVI*, reproduse în facsimile îngrijite de I. Bianu, [...], IV. *Lucrul Apostolesc. Apostolul tipărit de diaconul Coresi în Brașov la anul 1563*, București, Editura Cultura Națională, 1930 (*Praxiu*, ediția Bianu).
- CT = Coresi, *Tetraevanghelul* (1561), București, Editura Academiei R.P.R., 1963 (ediția Florica Dimitrescu).
- CV = *Codicele Voronețean*. Ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, București, Editura Minerva, 1981.
- DVL = *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române*. Studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu, București, Editura Academiei Române, 2008.

²² În zilele noastre se găsește înregistrat în graiurile transilvănene și moldovenești. Diferitele sensuri specializate se repartizează după cum urmează (Gheție–Mareș 1974, p. 288): *lepinu* ‘pâine mare coaptă sub țest’ și *l’ipiú* ‘pită cu brânză ori altceva pe deasupra’ (Hațeg), pl. *lipini* ‘pânișoare umplute cu brânză’ (Banat), *lipiu* cu sensul general ‘lipie’ este notat în sudul Transilvaniei, în jud. Mureș, în Bistrița-Năsăud, în Bihor, și în jud. Iași. Acestea, precum și *lipiu* ‘plăcintă, clătită, scovardă’, atestat în Maramureș, Bistrița-Năsăud, Turda și Sălaș, valorifică, de fapt, nucleul semantic unguresc. Alături de acestea, în română, sub forma *lichiu*, termenul a fost întâlnit și cu sensul ‘mălai de seară, mic și vârtos’ în j. Suceava (cf. DA, s.v. *lipiu*).

²³ În cazul acestuia se observă și epenteza lui [b]. Din punct de vedere etimologic, aceasta poate fi considerată „parazitară” (Dimitrescu 1967, p. 112), deși ea nu este cu totul străină limbii române. Introducerea acestei oclusive bilabiale în interiorul unui cuvânt are loc, în română, în special, după consoana nazală [m], dacă aceasta este urmată de o lichidă. Deoarece grupul *ml* este greu de pronunțat în interiorul cuvântului, scindarea grupului se produce prin inserarea lui [b].

- FRAG. TOD. = *Fragmentul Todorescu*. Text stabilit, studiu filologic, studiu lingvistic și indice de Ion Gheție, în *Texte românești din secolul al XVI-lea*, I. *Catehismul lui Coresi*, II. *Pravila lui Coresi*, III. *Fragmentul Todorescu*, IV. *Glosele Bogdan*, V. *Prefețe și epiloguri*, București, Editura Academiei R.S.R., 1982, p. 259–364.
- MO = Coresi, *Molitvenic rumânesc* (cca 1567), București, Editura Academiei Române, 1998 (ediția Vladimir Drimba).
- PO 1925 = *Palia d'Orăștie 1581–1582*, vol. I [...]. *Préface et Livre de la Genèse* publiés avec le texte hongrois de Heltai et une introduction par Mario Roques, Paris, 1925.
- PO 1968 = *Palia de la Orăștie 1581–1582*. Text – facsimile – indice. Ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, Editura Academiei R.S.R., 1968.
- PO 2005 = *Palia de la Orăștie (1582)*, vol. I. *Textul*. Text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvinte, Ioan Caproșu și Alexandru Gafton, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005.

B. Lucrări de referință

- Arvinte–Gafton 2007 = Vasile Arvinte, Alexandru Gafton, *Palia de la Orăștie (1582)*, vol. II. *Studii*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007.
- Densusianu, ILR, II = O. Densusianu, *Istoria limbii române*. Ediție îngrijită și traducere în limba română de J. Byck, vol. II, *Secolul al XVI-lea*, București, Editura Științifică, 1961.
- Dimitrescu 1967 = Florica Dimitrescu, *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, București, Editura Științifică, 1967.
- Dimitrescu 1973 = Florica Dimitrescu, *Contribuții la istoria limbii române vechi*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973.
- Drăganu 1929–1930 = N. Drăganu, *Etimologii*, în DR, VI, 1929–1930, p. 246–251.
- EWUR = Tamás Lajos, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im rumänischen*, Budapest, 1966.
- Gafton 2001 = Alexandru Gafton, *Evoluția limbii române prin traduceri biblice din secolul al XVI-lea*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2001.
- Gafton 2005 = Alexandru Gafton, *După Luther. Traducerea vechilor texte biblice*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005.
- Gheție 1972 = Ion Gheție, *Contribuții la localizarea Cazaniei a II-a (1581) a lui Coresi*, în SCL, XXIII, 1972, nr. 2, p. 147–157.
- Gheție 1975 = Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, Editura Academiei R.S.R., 1975.
- Gheție 1982 = Ion Gheție (coord.), *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, București, Tipografia Universității București, 1982.
- Gheție–Mareș 1974 = Ion Gheție, Alexandru Mareș, *Grauriile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei R.S.R., 1974.
- Gheție–Mareș 1985 = Ion Gheție, Alexandru Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.
- INDICE XVI = Florica Dimitrescu *et al.*, *Indice lexical paralel. Secolul al XVI-lea*, în Dimitrescu 1973, p. 122–245.
- LEX. REG., I = *Lexic regional*. Coordonator: Gh. Bulgăr, vol. I, București, Editura Academiei R.P.R., 1960.
- Mândrescu 1892 = Simeon C. Mândrescu, *Elemente ungurești în limba română*, București, Tipografia Curții Regale, F. Göbl Fii, 1892.
- Pamfil 1958 = Viorica Pamfil, *Elemente regionale în lexiconul „Paliei de la Orăștie”*, în CL, III, 1958, p. 227–248.
- Pașca 1943 = Șt. Pașca, *În legătură cu rom. „mereu”*, în DR, X, 1943, p. 315–318.
- Popovici 1979 = Iosif Popovici, *Scrieri lingvistice*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Maria Purdela-Sitaru și Livia Vasiliuță, Timișoara, Editura Facla, 1979.

C. Dicționare

CADE = I.-Aurel Candrea, Gheorghe Adamescu, *Dicționar enciclopedic ilustrat*, București, Editura „Cartea Românească”, 1931.

DA = *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1949.

DLRLV = Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.

MNYSZ = Szarvas Gábor, Simonyi Zsigmond, *Magyar nyelvtörténeti szótár*, vol. I–III, Budapest, Hornyánszky V., 1890, 1891, 1893.

SD = A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, Institutul de Arte Grafice Presa Bună, 1939.

Tótfalusi = Tótfalusi István, *Magyar etimológiai nagyszótár* <http://www.szokincshalo.hu/szotar/> – ianuarie 2013.

REFLECTIONS ON HUNGARIAN LEXICAL BORROWINGS OF BOOKISH ORIGIN IN OLD ROMANIAN TRANSLATIONS (Abstract)

Hungarian lexical borrowings of bookish origin carry an extremely useful linguistic data for the study of Romanian-Hungarian language contacts, on the one hand, and of Hungarian influence on the other hand. However the distinction between these and folk loanwords may be problematic in some of the cases. Most often lexical borrowings of bookish origin appear as an immediate response to a difficulty encountered by Romanian translators during the translation of Hungarian texts. They cooccur with their Hungarian etymons but the presence or absence of the latter ones alone does not necessarily indicate their bookish origin. Hence, there are some other criteria which should be taken into account.

Cuvinte-cheie: *împrumut lexical, cult, traducere, pătrundere, răspândire.*

Keywords: *lexical borrowings, bookish, translation, penetration, diffusion.*

*Universitatea Sapientia
Facultatea de Științe Economice și Umaniste
Miercurea Ciuc, Piața Libertății, 1
enikopaldr@gmail.com*